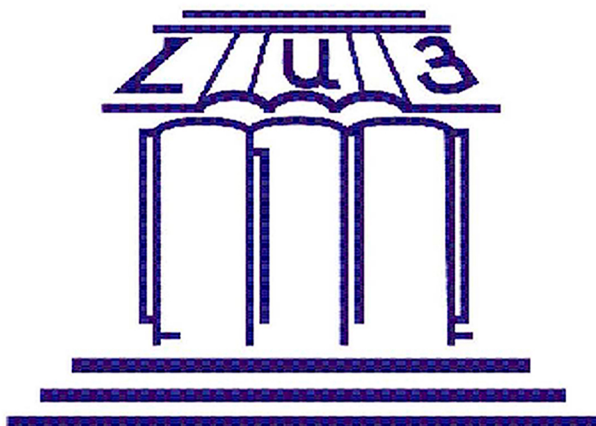

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Մույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

634.8

Մ-35

ԱՇՈՏ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

ՎԱԶԻ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀԱՅԿԻ ԶՈՂԺՈՂԿՈՄԱՏ

30 JUL 2010

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑ.-ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
№ 2 (169)

634.8
Մ-35

ԱՇՈՏ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

ՎԱԶԻ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

1008
34360

Պետերատի տպարան
Գլավլիտ 7351 (բ.)
Պատվեր 1807
Ցերած 3000

Արքայապետ՝ Բ. Խաչատրյան

Հանձնված է արտադրության 22/Մ 1932 թ.
Ստորագրված է տպագրելու 10 հուլիսի 1932 թ.

1. ԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

«Բանվոր դասակարգի նյութական դրուժյունն ե'լ ավելի բարելավե-
լու խնդիրն ավելի մեծ պահանջ է դնում ե'լ ավելի զարգացնել աշխատ-
ծուժյունը և խաղողագործությունը» (ՀԿ (բ) Կենտկոմի Բյուրոյի
գեկտեմբերի 10-ի վորոշումից) :

Պյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման հիման
վրա կուսակցությունը լիովին լուծել է հացահատիկային պրոբլեմը,
անասնապահության պրոբլեմի արագ լուծման համար ապահովել է բայ-
շիկյան տեմպեր և խնդիր է դրել՝ «լայնացնել խաղողագործության և
ստորագործ ծառերի տարածությունը» (Համ. Կ(բ) ԿԿ 31 թ. հոկտ.
31-ի բանաձևից) :

Մեր գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման եկո-
նոմիկան թերադրում է խաղողագործության զարգացման խկապես հըս-
կայական տեմպեր և ապահովում է խաղողի սպառման լայն հնարավոր-
ություններ : ԽՍՀՄ Հողօգտագործատի տվյալների համաձայն, յերկրորդ
համաշխարհային պատերազմից հետո, այն ե' 1937 թ. խաղողի աշխատողների տարածությունը պետք
է ընդարձակվի մինչև 1,170,000 հեկտար՝ ներկայումս յեղած 226,000
հեկտար տարածության փոխարեն :

Այս բրոշյուրում հեղինակը նպատակ է դնում համառոտ կերպով
ճանոթացնել ընթերցողին խաղողի վաղի մշակույթին : Այստեղ շատ
կարճ և պարզ կերպով նկարագրված են խաղողի վաղի առանձին մա-
սերի կազմությունն ու գործունեյությունը, խաղողի արտադրության
գործոնները, կարևորագույն փոփոխականների նկարագրությունը : Մի քիչ
ավելի լայն են բացատրված խաղողի աշխու կազմակերպման հարցերը
և նրա խնամքը :

Տվյալ բրոշյուրն ողտագործելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ
առանձին տեղերի կլիմայական, հողային և այլ պայմանները և ըստ այնմ,
կիրառել համապատասխան միջոցներ և աշխատանքի ձևեր :

ՀԵՂԻՆԱԿ

2. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ոստղողադործությունը ժամանակակից և նախադասական մարդուն: Հնագույն կուլտուրական ժողովուրդների մեջ մենք գտնում ենք խաղողագործության հետ ծանոթ լինելու վորոշակի հետքեր: Հնագույն կուլտուրաների դանազան ֆրեսկաներ, բարելյեֆներ և հուշարձաններ հույց են տալիս, վոր, որինակ, Յեդիստոսում խաղողագործությունը հայտնի յե յեղել մեղնից 12.000 տարի առաջ, կամ Խերսոնեսում՝ 8000 տարի առաջ—դասական հնության եպոխայում:

Չորրորդ դարից մնացած խաղողի նկարներ գտնված են Իտալիայում և Ֆրանսիայում: Արիական առաջին ցեղերը ցրվելով Յեվրոպայում՝ հանդիպել են խաղողի, ինչպես իրենց արդեն ծանոթ մի բույսի և մշակել այնպես, ինչպես իրենց արդեն ծանոթ և յեղել:

Յեվրոպայում խաղողի հին, պատմական շրջաններ են յեղել Հունաստանը, Հռոմը, ապա Ֆրանսիան, Իսպանիան և Պորտուգալիան:

Պատմական տվյալները վկայում են, վոր Ռուսաստանում, խաղողագործությունն անցյալում աչքի ընկնող զարգացում և ունեցել Ղրիմում և Կովկասում: Դեռևս հունական դադութների ժամանակ Ղրիմում զարգացած էր գինեգործությունը. իսկ Կովկասում խաղողագործությունը զարգացած էր, որինակ՝ Քուբայիսում, Հաջաստանում և այլն:

Ներկայումս խաղողի մշակութի համաշխարհային տարածությունը մոտավորապես հավասար է 10,5 միլիոն հեկտարի:

ՈՍՄ խաղողը բռնում է 226.000 հեկտար տարածություն: Ըստ միութենական հանրապետությունների և ավտոնոմ շրջանների՝ բաժանված է հետևյալ կերպ.—

Ռ Ս Ֆ Խ Հ

ՂՐԻՄԻ ԱՎՏՈՆՈՄ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ.— Հիմնական շրջանը հարավային ափն է, մասնավորապես Յալտան և նրա շրջակայքը: Արտադրվում են լավագույն գետերտի և թուռ գինիներ: Առանձնապես արժեքավոր է գետերտի Մուսկատ կոչված սպիտակ, վարդագույն և սև գինին:

Սեղանի գինիներ պատրաստվում են Ալուշտայի, Սուգակի և Ֆեոդոսիայի շրջաններում:

ՀՅՈՒՍԻՍՍՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻ ՇՐՋԱՆ.— Ըստ Հողօդկոմատի տվյալների՝ տարածությունը 20.000 հեկտար: Հիմնական շրջանները՝ Սև ծովի ափերը (Անապա, Աբրաու-Դյուբոս), վորտեղ պատրաստվում են սեղանի տիպի նուրբ (Ռիսլինդից) և փրփրուն գինիներ, վորոնք հայտնի յեն չամպայն անունով: Դոն գետի հյուսիսային շրջանը, վորտեղ պատրաստվում են փրփրուն հայտնի գինիներ (Յիմլյանյան):

ՄԻՋԻՆ ԱՍԻԱ. (Ուզբեկստան, Թուրքմենստան, Տաջիկստան).— Տարածությունը մոտավորապես 40.000 հեկտար. արտադրվում է լավագույն քերմիչ և ամենալավ տեսակի եքսպորտի սեղանի խաղող, որինակ՝ Նիմրանդը սեղանի խաղողի փոփոխակը համաշխարհային ռեկորդ է չահել՝ ամուր գերք դրավելով արտասահմանյան շուկայում: Միջին Ասիան ունի գետերտի բարձրորակ գինիներ տալու բոլոր հնարավորությունները:

ՌԵԿՐԱԿԵՆՍԻ ԽՈՐՀՐԴ. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ.— Տարածությունը 23.315 հեկտար: Լավագույն շրջաններն են Դենեպրի ափերն ու Սև ծովի ափը. արտադրվում են սեղանի լավ գինիներ: Արևմտյան տեսակներից Ադովյան ծովի ափերում տարածված է սպիտակ Շասլան:

Ա Ս Ֆ Խ Հ

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՍԽ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ.— Տարածությունը հասնում է 34.000 հեկտարի. արտադրվում են բարձր վորակի սեղանի գինիներ կախեթիայում, Քարթլիկիայում և Իմերեթիայում:

ԱԳՐԵՋԱՆԻ ՍԽ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ.— Տարածությունը 27.000 հեկտար, բերքի զգալի մասը գնում է սպիրտ պատրաստելու վրա: Գինիները բարձրորակ չեն: Ունի սեղանի խաղողի լավ փոփոխակներ (Թալի-րիզնի, Գյանջալի):

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍԽ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ.— Տարածությունը 11.000 հեկտար: Կարելի յե արտադրել թուռ և լիկյորային բարձրորակ գինիներ: Յերկաթուղի անցկացնելուց առաջ Հայաստանի այգիների բերքի մի մասը գնում էր սպիրտ պատրաստելու վրա: Հարուստ է արվան խաղողի փոփոխակների բազմազանությամբ:

Ուրհրդային Հայաստանում այգիների զարգացումը յերկրորդ հընդամյակի վերջին (1937 թ.) հասնելու յե այն աստիճանի, վոր մենք ունենալու յենք ներկա 11.000 հեկտարի գիմաց 29.000 հեկտար: Այդ տարածությունն ըստ այգեգործության ուղղության՝ բաշխվելու յե հետևյալ կերպ.—

Ե Ր Զ Ա Ն Ն Ե Ր	Թաղմ	Կոն- ցենտ- րատ	Գինի	Հյուսի	Չամիչ	Ընդա- մենը	Վ ա ղ Ե Գ	Գ ի լ Ե Գ
1. Աշտարակ	2300	2550	2000	1450	—	7800	1640	6160
2. Վաղարշապատ	1200	2200	1800	—	—	5200	1742	3458
3. Ղամարու	800	1300	1200	1300	—	4600	3468	1132
4. Վեդի	600	700	—	—	—	1300	518	782
5. Յերևան	1200	—	600	—	—	1800	1187	613
6. Կոտայք	208	—	—	—	—	208	208	—
7. Թալին	500	1450	—	—	1450	3400	—	3400
8. Ղուրդուղուլի	1300	—	—	1600	—	2900	700	2200
9. Դարբաս	400	1000	—	—	—	1400	570	830
10. Մեղրի	100	—	200	—	—	300	172	122
11. Գորիս	100	—	—	—	—	100	100	—
Ընդամենը՝	8700	8700	5800	4350	1450	29008	10305	18703
Տոկոսներով	30	30	20	15	5	100	35,52	64,48

Նոր գնվող ալգիններում, ըստ չըջանալին ուղղութիւն՝ տարածու-
թիւնը բաշխվելու յե հետեյալ կերպ (տոկոսներով).—

Ե Ր Զ Ա Ն Ն Ե Ր	Խաղողագործութեան ուղղութիւն					
	Թաղմ	Կոն- ցենտ- րատ	Չամիչ	Հյուսի	Գինի	Ընդամեն. տոկոս
Աշտարակ	34,7	9,3	—	23,5	32,5	100
Վաղարշապատ	29,6	18,3	—	—	52,1	100
Ղամարու	24,7	—	—	22,3	53,0	100
Ղուրդուղուլի	55,9	—	—	44,1	—	100
Վեդի	66,5	33,5	—	—	—	100
Յերևան քաղաք	100	—	—	—	—	100
Թալին	14,8	42,6	42,6	—	—	100
Դարբաս	45,2	54,8	—	—	—	100
Մեղրի	60,0	—	—	—	39,1	100

3. ՎԱԶԻ ԵԼԵՄԵՆՏՆԵՐԸ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑ ԴԵՐԸ

Խաղողի թուփը բաղկացած է արմատից, բնից, ճյուղերից, բող-
բաշներից, տերեւներից, թեւիկներից, ծաղիկներից և պտղից:

ԱՐՄԱՏՆԵՐԸ.—Խաղողի արմատի, ինչպէս և բոլոր այլ բույսերի
արմատների գլխավոր նշանակութիւնն այն է, վոր նրա միջոցով բույսը

հողից և ստանում իր աճման համար անհրաժեշտ սննդարար նյութերը
և ծառայում է թիփ ամրացմանը:

Արմատի ծայրը վերջանում է արմատային ծածկոցով:

Մննդարար նյութերը ծծվում են արմատների վրա դառնալով մաղմը-
ղուկներով:

ԲՈՒՆԸ.—Վայրի դրութեան մեջ խաղողի վաղի բունը շատ մեծ չա-
փերի յե հասնում, ինչպէս բարձրութեամբ, նույնպէս ել լայնութեամբ:
Խաղողի վաղն աճում է լիանների նման՝ բարձրանալով բարձր ծառերի
վրա:

Մշակված վաղի բնի մեծութիւնը և ուղղութիւնը կախված են մշա-
կող ալգիններից:

Բունը վրայից ծածկված է լինում կեղևով, վորը պարբերաբար նո-
րոգվում է և վորի մեռած շերտերը յուրաքանչյուր տարի պոկվում են:

Վորոշ տեղերում, ինչպէս Ղրիմում, Ֆրանսիայի հարավում և այլն
անհրաժեշտ է վաղ դարնանը հին կեղևը հեռացնել և ալյուր, վորովհետեւ
ալգուկ կեղևի տակ, դառնալով միաստան միջատներ են ձմեռում:

ՃՅՈՒՂԵՐԸ.—Խաղողի վաղը նկատելի կերպով ճյուղավորվում է:
Բնից դուրս յեկած ճյուղերն անվանում ենք թիւեր. թիւերի վրա դու-
նվում են մատները, վորոնց վրա դառնալով ալգերից դուրս են դալիս
շիւեր:

Մատները կաղմված են հանգույցներից և միջհանգույցներից:

Միջհանգույցների նորմալ յերկարութիւնը լինում է 8-10 սմ.,
ըստ վորում ներքեւները և ծայրերինը լինում են ալելի կարճ, միջոցեւ
մեծութեամբ կարող են լինել և ալելի մեծ:

Մատը մեծութեւց կտրելիս կարելի յե նկատել հետեյալ մատերը.
կեղև, կամիւմ, փայտանյութ և միջուկ:

Կեղևում դառնում են մանվածային և անոթային հյուսվածքներ:

Այն նյութերը, վոր մշակվում են տերեւների մեջ, անցնում են կե-
ղևի անոթային հյուսվածքների միջով և նպաստում թիփի նոր որդաններ
կազմելուն կամ դարգացնում են յեղածները: Կեղևի անոթներում ալ-
նանը հալաքվում են պահեստի սննդարար նյութեր, վորոնք ծառայում
են հետեյալ տարվա բողբոջների և կամ շիւերի սկզբնական դարգաց-
մանը:

Փայտանյութը նույնպէս բաղկացած է մանվածային և անոթային
հյուսվածքներից: Անոթային հյուսվածքները ծառայում են իրրեւ սննդա-
րար նյութեր հասցնողներ, վորոնք դալիս են արմատներից:

Կեղևի և փայտանյութի միջև դառնում է մի շերտ, վոր կոչվում
է կամբիում:

Կամբիումը բաղկացնելով իր բջիջները՝ տալիս է ներսի կողմից փայ

տանյութի շերտ, իսկ արտաքին կողմից՝ լուբի (կեղևի) շերտ: Դրա շերտերից է, վոր բունը, թևերը, մատները և շիվերը հաստանում են:

Միջուկը գտնվում է փայտանյութի կենտրոնական մասում: Հանդուցներում, վորոշ մասում յերկու միջհանդուցների միջուկները բաժանվում են իրարից փայտանյութի բարակ շերտով, վորը կոչվում է դիաֆրագմա:

ԲՈՂԲՈՋՆԵՐԸ.—Խաղողի բողբոջները կամ, ինչպես սովորաբար ասում են՝ աչքերը հանդիսանում են ապագա շիվերի սողմերը և գտնվում են յուրաքանչյուր տերևի ծոցում: Ընդհանրապես նրանք լինում են բարդ:

Յեթե այդ բարդ աչքերի բողբոջներից մեկը հենց առաջին տարին զարգանում է և դառնում շիվ՝ ապա վերջինս կոչվում է բեծ: Չզարգացած բողբոջը կոչվում է քնած: Այդ նույն բարդ աչքի բողբոջներից մեկը, վորը մյուսներից ավելի մեծ է՝ կոչվում է գլխավոր և հետևյալ տարին տալիս է շիվ:

Մյուս բողբոջները, վորոնք դասավորված են գլխավորի շուրջը՝ կոչվում են փոխարինողներ. գլխավոր բողբոջից աճած շիվի փչացման դեպքում սովորաբար զարգանում են փոխարինողները:

Բողբոջները ապագա շիվերն են հանդուցներով, վորտեղ գտնվում են ծաղկաթուփյուններ՝ սաղմային դրության մեջ:

ՏԵՐԵՎՆԵՐԸ.—Խաղողի տերևը կատարում է յերեք գլխավոր գործողութուն.—աստիճյացիա, շնչառութուն և գոլորշիացում:

Խաղողի տերևները դասավորված են շիվի հանդուցների վրա՝ հերթով նրա յերկու կողմից:

Տերևը բաղկացած է կոթունից և սկյուտեղից: Տերևակոթերի անոթամանվածային խրճերը հանդիսանում են շիվի անոթամանվածային խրճերի շարունակութունը և ծառայում են տերևի ու վազի այլ ուղղանների մեջ գտնված նյութերի փոխանակությանը՝ իրեն փոխանցման միջոց:

Տերակոթից դուրս են դալիս սկյուտեղի հինգ ջղեր, վորոնք իրենց հերթին բաժանվում են մի շարք յերկրորդական, յերրորդական և այլ ճյուղավորութունների: Այդ բոլոր ճյուղավորութունները պարունակում են անոթամանվածային խրճեր:

Սկյուտեղը բաղկացած է վերին եպիդերմիսից, պալիսադային և սպունգային հյուսվածքների արանքում են դասավորված լինում ջղերի անոթամանվածային խրճերը:

Սկյուտեղը ներքևի կողմից յերբեմն ծածկված է լինում թավով:

ԹԵԼԻԿՆԵՐ.—Թելիկներն ոգտակար որգաններ են հանդիսանում, վորովհետև նրանք կառնում են լարից և կամ հենարանից՝ այդպիսով

պահկելով բերքով ծանրարևոնված շիվը, հեշտացնում են կապը և յերբեմն կարող են ծառայել իբրև տեսակների վորոշող մի նշան:

Թելիկները գտնվում են տերևների դիմաց՝ հանդուցների վրա, ընդ վորում ներքևի 4-5 տերևների մոտ սովորաբար թելիկներ չեն լինում: Յեվրոպական վազերի, ինչպես և ամերիկյանների (բացի լարբուսկայից) յուրաքանչյուր թելիկ ունեցող յերկու հանդուցից հետո գալիս է մի հանդուց առանց թելիկի: Պողատու ծաղկաթուփյունից հետո յեկող թելիկից վեր այլևս նոր ծաղկաթուփյուն, հետևապես նոր վոխկույդներ չեն լինում:

ԾԱՂԻԿՆԵՐ.—Խաղողի մշակվող վազը յերկեսու ունեցող մի բույս է՝ իդական և արական որգաններով:

Խաղողի ծաղիկը բաղկացած է բաժակից՝ հինգ կիսազարգացած բաժակաթերթերով, պսակից, առեչքներից և վարսանդից: Պսակը նույնպես բաղկացած է հինգ պսակաթերթից: Պսակաթերթերն ամուր միացած են իրենց ծայրում և ծաղիկը ժամանակ նրանք ծաղկակալից պոկվում են հիմքի մասերով, վորի հետևանքով ծաղիկ վրա առաջ է դալիս պսակի մի տեսակ գլխարկ: Ծաղիկի արական որգանը բաղկացած է հինգ առեչքից, վորոնք դասավորված են պսակաթերթիկների դիմաց: Ծաղիկի իգական որգանը կամ վարսանդը կաղմված է սերմարանից, սունակից և սպիկից:

Հաճախ պատահում են ծաղիկներ, վորոնց առեչքների փոշին լինում է ամուր. այդ դեպքում առեչքներն ընդհանրապես կուցացած են լինում դեպի ներքև: Նման ծաղիկները կոչվում են ֆրիդոլոգիսպես իգական ծաղիկներ:

Լինում են դեպքեր, յերբ թե առեչքները և թե վարսանդն ընդունում են պսակի ձև, այդ դեպքում էլ նրանք մնում են անպտուղ:

ՊՏՈՒՂՆԵՐ.—Խաղողի վողկույդը կամ ճուղը բաղկացած է վողկուղակից, վորի միջոցով վողկույդն ամրանում է շիվին՝ ճյուղավորված չանչից, վորի ծայրերին պողակոթերի միջոցով միացած են խաղողի հատիկները:

Խաղողի պտուղները գտնվում են միշտ մատից դուրս յեկած շիվերի վրա, յերկրորդ կամ յերրորդ տերևից վերև՝ բռնելով տարբեր բարձրություններ:

Վողկույդից վերև առաջ յեկող թելիկն ամենաճիշտ նշանն է, վոր հետո շիվի վրա վողկույդներ չեն լինի:

Պտուղները կաղմված են մաշկից, միջուկից և սերմից: Մաշկը ծածկված է լինում մոմային շերտով:

Միջուկը բռնում է պողի մեծ մասը և իր մեջ պարունակում է հյութ: Սերմն առաջ է յեկել սերմնարանի զարգացումից:

Պողի ձևերը լինում են շատ բազմաթիվ (կտր, յերկարավուն, ձր-
փածկ և այլն) :

Չանաղան տեսակներ ունենում են զանազան ձևի սերմեր : Պատու-
ներում սերմերի թիվը լինում է 1-4, բայց լինում են նաև տեսակներ,
վորոնք բոլորովին սերմ չեն ունենում (քիչմիչ, ասկյարի, կորինթի) :

4. ԱՅԳՈՒ ՀՈՂԻ ՀԱՄԱՌՈՑ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Սաղողի վաղը վերին աստիճանի քիչ պահանջկոտ է հողի վերաբեր-
մամբ, մասնավորապես յեմքոսպական վաղը, վոր աճում է համարյա սմեն
տեղ :

Համեմատաբար պահանջկոտ է հողի նկատմամբ ամերիկյան Ֆլորի-
սերային դեմացկուն տեսակը :

Հողից է կախված նաև պտղատվութունը :

Սաղողի վաղի համար պետք է շուտ տաքացող ու չորացող և բավա-
բար կերպով ջուր չթափանցող հող : Նման պայմաններում ստացվում է
շամլարար անեցողութուն, բերք և բարձրորակ պտուղ :

Սաղողի համար տարածութուն հատկացնելիս պետք է առանձին
ուշադրութուն դարձնել յենթահողի կազմության վրա :

Անցնենք հողի հիմնական տեսակների բնութագրմանը :

Հրաբխային ծագում ունեցող հողեր (բազալտի, անդեզիտի, լավա-
յի, տրախիտի և այլն քայքայումից առաջ յեկած) .— Զբաղմանց են,
ունեն պետք յեղած ծակոտկենութուն, կալիի աղերի և Փոսֆորային
թթվումի մեծ պաշար : Այս հողերի վրա ստացվում է շատ քաղցր խա-
ղող և լիկյորի ու գեսերտի գինիներ :

Ալազային հողեր .— Զբաղմանց են, ջրունակ, հեշտությամբ մշակ-
վող : Ալազային հողի կարևոր հատկութուններից մեկը, յերբ հողն ու-
նի 60-75 տոկոս կվարցի ավաղ, այն է՝ վոր խաղողը կարելի յե վար-
դացնել առանց պատվաստման, առանց վախենալու Ֆլորիսերայից :

Ալազային հողերի պահպանութունն է՝ արագ տաքանալը և արագ
սառչելը, ինչպես և աղոտ պարունակող պարարտանյութերի մեծ կա-
րիքը :

Ալազային հողի վրա խաղողը լավ է աճում և պտղաբեր է լինում :

Կավային հողերը հաղվաղյուտ դեպքում են հատկացվում խաղողին :

80 տոկոս կավ պարունակող հողն անպետք է վորևե մշակույթի,
նույնպես և խաղողի մշակույթի համար, քանի վոր խոնավութունը
նրանում դանդաղ է չորանում : Մշակման համար այդ հողը շատ դժվար
է : Սաղողի արմատները դժվարությամբ են խորանում նման հողի մեջ :

Ալաղի, խճի, կրի ավելի կամ պակաս խառնուրդը կավային հողում
ապահովում է (մասնավորապես հարավային շրջաններում) բավական լավ
վորակի խաղող, վորը, սակայն, հասնում է սովորականից բավական ուշ :

Կրային հողն առավելապես արժեքավոր է հյուսիսում, վորովհետև
այդտեղ ավելի ուշ է սկսվում վեգետացիան, հետեվապես և պակասում է
շարժանային սառնամանիքների ազդեցության վտանգը :

Այս հողերը հեշտ են մշակվում և մոլախոտեր համեմատաբար քիչ
են պարունակում : Այս հողերը համեմատաբար աղքատ են սննդաբար
նյութերով : Պարարտացնելիս (մասնավորապես գոմաղբով) նկատելի-
որեն բարձրանում է պտղատվութունը :

Ստացվում են նուրբ, շատ բարձրորակ գինիներ :

Այս հողերից ստացվում է չաքարային բարձր տոկոս ունեցող խաղող,
բայց բերքը լինում է քիչ :

Սևահողերը պակաս ջրաթափանց են : Շատ են տաքանում, հա-
քուտ են սննդաբար նյութերով, առանձնապես աղոտով : Տալիս են ա-
ռատ բերք . այս հողի վրա թփերը շատ փարթամ են լինում, բայց խաղողը
ստացվում է վոչ բարձր վորակի :

Ընդհանրապես հողերի վերաբերմամբ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ
նաև նրանց դույրը : Հողերը լինում են սպիտակ, դեղին, կարմիր, սև
և այլն : Գույնի ազդեցությամբ փոփոխվում է հողի և ընդհանրապես
միջավայրի տաքութունը, իսկ վերջինից մեծ կախում ունի վաղի անեցո-
ղութունը, բերքի վորակն ու քանակը : Այսպես՝ սպիտակ հողերում, վո-
րոնք ուշ են տաքանում, բայց արտացոլելով՝ տաքացնում են միջավայրը,
անեցողութունը լինում է թույլ, բերքի քանակը պակաս, վորակն ընդ-
հանրապես բարձր : Սև հողերում, վորոնք շուտ են տաքանում, հետեա-
պես և շուտ չորանում, անեցողութունը լինում է ուժեղ, բերքն առատ,
բայց վորակով ցածր :

5. ԱՅԳԵԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ԱՋԴՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ

(Կլիմայի, հողի, մշակույթի և տեսակների ազդեցությամբ)

Ստացվող արդյունքի վորակի և քանակի վրա անմիջորեն ազդեցո-
ւթյուն են ունենում, անշուշտ, խաղողի արտադրության գործոնները, այն
է՝ կլիման, հողը, մշակույթը և խաղողի տեսակը :

Ձերմութուն .— Սաղողն ամեն տեղ չի աճում . անհրաժեշտ է ջեր-
մության վորոշ միջիմում, վորպեսզի խաղողի վաղն աճի, բերք տա և հա-
սունացնի այդ բերքը : Որինակ՝ յեթե Նոր-Բայազեդում խաղող չի ա-
ճում, այդ հետևանք է այն բանի, վոր այնտեղ չկա անհրաժեշտ քա-
նակությամբ ջերմություն՝ խաղողի ամառն համար :

Այդեդործական շրջանում աճում են զանազան տեսակի և փոփոխակի
խաղողներ, վորոնք կարող են մի այլ շրջանում չաճել . մեծ մասամբ այդ
հետեվանք է լինում նրա, վոր այս վերջին շրջանում ավելի պակաս ջեր-
մություն է լինում : Ամեն մի փոփոխակ իր աճման և բերքատվության
համար պահանջում է մի վորոշ միջիմում ջերմություն : Կան փոփոխակ-

ներ, վորոնք իրենց աճման և բերքատուության համար պահանջում են վեգիտացիոն շրջանում 4000—5000 աստիճան և նույնիսկ ավելի, բայց և կան այնպիսիները, վորոնք բավարարում են 2800—3000 աստիճանով: Անշուշտ, այն յերկրներում, վորտեղ 3000 աստիճանից ավելի ջերմութիւն չկա վեգիտացիոն շրջանում, չեն կարող աճել 4000—5000 աստիճան պահանջող փոփոխականները:

Նոր այդի գեղելու ժամանակ պիտի նկատի ունենալ ավյալ վայրի վեգետացիոն շրջանի ջերմության գումարը և ըստ այնմ կատարել սորոտման տի ընտրութիւնը:

Լույս.—Թիփի զարգացումը և խաղողի հասունութիւնը մեծ կախում ունեն լույսից:

Արեւի ճառագայթները պայմանաւորում են տերեւների աստիճանային աշխատանքը, մասնակցելով թիփի զարգացմանը և պտղի հասունացմանը:

Հայտնի չէ, վոր ծառերի տակ բերքը պակաս և լինում կամ նույնիսկ չի լինում, ինչպես և լույսից զրկվելուց կամ անբավարար քանակից խաղողը խակ է մնում: Լույսի պակասութեան դեպքում տերեւները յենթարկվում են եթիոքման և հեշտութեամբ արեւահարկում են:

Եփսոսացիքիա*) —Այս կամ այն եքսպոզիցիայի ընտրութիւնը վերին աստիճանի կարելի է հարցնել:

Հարավային շրջաններում, վորտեղ անհամեմատ ավելի շատ է տաքութիւնը և լույսը, պետք է առավելութիւն տալ հարավ-արեւելյան կամ հարավ-արեւմտյան եքսպոզիցիաներին: Հյուսիսային շրջաններում՝ հարավային եքսպոզիցիաներին:

Հոլլը — Ինչպես վերը մատնանշեցինք, խաղողի վաղը հողի նկատմամբ պահանջում չէ, բայց չնայած դրան, հողի ֆիզիկական կազմութիւնը և քիմիական բաղադրութիւնն ահաբեկն աղբեցութիւն ունենալով վաղի աճեցողութեան և բերքի քանակի ու վորակի վրա, վորովհետեւ աճեցողութիւնը և պտղատուութիւնը նախ կախում ունեն արմատային սխտեմի դրութիւնից և գործունեութիւնից, վորի զարգացումը կախված է հողի հատկութիւնից, յերկրորդ՝ հողի մեջ գտնված սննդաբար նյութերի քանակից և նրանց փոխհարաբերութիւնից:

ՄՇԱՆՈՒՅԹԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ.—Մշակույթը մեծ աղբեցութիւն ունի վաղի աճեցողութեան, բերքի քանակի և վորակի վրա:

Կասկածից-վեր է, վոր հողի ձմեռային և ամառային մշակութիւնը, պարարտացումը, վաղի կապումը, հիւանդութիւնների դեմ պայքարելը և մի շարք այլ միջոցներ չեն կարող հսկայական աղբեցութիւն չունենալ ստացվող խաղողի, ինչպես վորակի, նույնպես և քանակի վրա:

*) Եքսպոզիցիան հողի դերքն է արեւի հանդեպ. որինակ՝ արեւից կամ հարավային եքսպոզիցիան այն լանջն է, վորը նայում է հարավին. հյուսիսային եքսպոզիցիան նայում է հյուսիսին, արեւելյանը՝ արեւելին և այլն:

ՓՈՓՈԽԱԿԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ.— Գոյութիւն ունեն մեծ քանակութեամբ խաղողի փոփոխականներ, վորոնք միեւնոյն հաջողութեամբ չեն մշակվում այդեղործական տարբեր շրջաններում: Այդ տեսակետից փոփոխակի ճիշտ ընտրութիւնը խոշոր նշանակութիւն ունի այդեղործութեան զարգացման ասպարեզում: Հաշվի առնելով տեղական կլիմայական և հողային պայմանները, ավյալ շրջանի համար փոփոխականներ ընտրելիս պիտի առաջնորդվել այդեղործութեան ուղղութեամբ: Միաժամանակ աչքաթող չպիտի անել վաղի հատկութիւնները, այսինքն նրա պտղաբերութիւնը, դիմացկանութիւնը զանազան հիւանդութիւններին, վնասատուներին և բնութեան արհաւիրքներին:

6. ԽԱՂՈՂԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽԱԿՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՅԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԻ ՓՈՓՈԽԱԿՆԵՐ.— Յեւրոպական խաղողի փոփոխականների թիվը հասնում է հազարների: Իրանք իրարից տարբերվում են զանազան նշաններով (արտաքին տեսք, պտուղների և նրանցից ստացված պրոդուկտների վորակ): Տարբեր արտադրութեան համար գործածվում են տարբեր փոփոխականներ:

Յենքելով դրանից, մենք խաղողի փոփոխականները կարող ենք խմբավորել ըստ նրանց գործածութեան յեղանակի, այսպես՝ սեղանի խաղողի փոփոխականներ (արվան խաղողներ), գինու փոփոխականներ և այլն:

ՍԵՂԱՆԻ ԽԱՂՈՂԻ ՓՈՓՈԽԱԿՆԵՐ.— Մուսկատները տարածված են առաջ յերկրներում: Լավ զարգանում են քարոտ լանջերին և կարմիր կավի վրա: Զգայուն են դարնանային ցրտերին: Դիմացկուն են յերաշտին: Յենթակա յեն ուրում հիւանդութեան և փտում են:

Սեղանի մուսկատներից մեզ համար ուշադրութեան արժանի յեալեքսանդրյան մուսկատը. այս տեսակի մշակույթը հաջողութեամբ կարելի չէ զարգացնել առաջ շրջաններում: Ալեքսանդրյան մուսկատը պահանջում է պտղաբեր խորը հող: Բերքատու է. հատիկները խոշոր են, յերկարավուն. կեղևը հաստ է, կանաչ գեղնագույն: Միջուկը հյութալի չէ, քաղցր, մուսկատի ուժեղ համով:

Վոսկեգույն շապան լավադույն, շատ տարածված խաղող է: Այս խաղողը պահանջում է փափուկ, ավազոտ, մի փոքր քարոտ հող՝ բարեկառն կլիմաներում, բայց և աճում է կլիմայական և հողային ամենաբազմազան պայմաններում: Շուտ հասնող է: Վոսկեգույն շապան համարվում է բուժիչ լավ փոփոխակ: Հատիկները միջակ, համասար մեծութեան են: Բարակ կեղև ունի, դեղնա-սպիտ գույն: Միջուկը քաղցր է, հյութալի, բերքատուութիւնը միջակից բարձր:

Մուսկատած շապան սեղանի լավ փոփոխականներից մեկն է. վողկույզը միջակ մեծութեան: Հատիկները խոշոր են, միջին մեծութեան, մուս-

կատի արամատով: Ծուռ ե հասնում. բերքատուությունը չափավոր ե սրահանջում ե բալական պղաքեր հող:

Գյանջալին (Թայրիդենի) եքսպորտի լավ խաղող ե: Պտղաբեր հողում տալիս ե լավ բերք: Լավ աճում ե չոգ կլիմայում: Վողկույզը խոշոր ե, կոնաձև, թևավոր: Հատիկները շատ խոշոր են, կանաչա-դեղնա-դուլն: Կեղևը հաստ ե, միջուկը քաղցր, դուրեկան համով: Հեշտ ե սառնում փոխադրությունը ե լավ պահվում ե:

ԳԻՆՈՒ ՓՈՓՈԽԱԿՆԵՐԸ

Սեմիլյոն.— Բարեխառն գոտում այս փոփոխակից ստացվում ե բարձրորակ սեղանի գինի, իսկ տաք կլիմայում՝ կիսաքաղցր ե քաղցր գինի: Ծուռ ե հասնում: Հողի նկատմամբ պահանջկատ չե: Վողկույզը մեծ ե: Հատիկները խոշոր են, բաց-դեղնադուլն: Միջուկը քնքուշ ե, հյութալի: Միջակ բերքատուություն ունի:

Կաբերնե սև փոփոխակ ե: Հասնում ե վոչ շատ ուշ: Հողի նկատմամբ այնքան ել պահանջկատ չե. վատ ե զարգանում կրային հողի վրա: Չոր, ճալաքարոտ, լավ տաքացող հողում Կաբերնեն տալիս ե լավագույն փորակի բերք: Բերքատուությունը միջակ ե: Վողկույզը միջակ, կոնաձև, ամուր: Հատիկները մանր են, ամուր, բալական հյութեղ միջուկով: Տալիս ե լավ կարմիր գինիներ՝ շատ դուրեկան համով, պայծառ դուլնով ե յուրահասուն նուրբ բուրմունքով:

Սպիտակ մուսկատ.— Տալիս ե լավ մուսկատի գինիներ, տաք շրջաններում ընդհանրապես տալիս ե բարձրորակ բյուրավետ գինիներ: Վողկույզը միջակ մեծության ե, պինդ. հատիկները միջին մեծության են, վոսկե-դեղնադուլն. միջուկը քաղցր ե ե մուսկատի ուժեղ բուրմունքով:

Պեդրո-սիմենս.— Մրանից ստացվում ե բարձրորակ լիկյորի գինի. դործածվում ե նաև իրրև սեղանի խաղող. վողկույզը միջակ մեծության ե, փխրուն, հատիկները նույնպես միջակ մեծության են, ձվաձև, հասնելուց հետո՝ վոսկե-դեղնադուլն. կեղևը բարակ, միջուկը հյութալի, քաղցր. չուռ ե հասնում. լավ գինիներ ստացվում են չոր, աղքատ հողերում:

Սալիերավի.— Մրանից ստացվում ե շատ դուլնեղ ե դուրեկան թթվությամբ սեղանի գինի: Վողկույզը մեծ ե, կոնաձև. հատիկները խոշոր են, կեղևը բարակ. միջին բերքատուություն ունի:

Վերդելյո.— Տալիս ե հիանալի լիկյորի գինի. վողկույզը միջակ մեծության, փխրուն, հատիկները միջակ մեծություն ունեն, կեղևը թափանցիկ ե, դեղնա-վոսկեդուլն. ուշ ե հասնում. բերքատուությունը միջակից բարձր:

Վերը թված խաղողի փոփոխակներից, — վերոնք դործնականում ստուգված են, — անսլոյսիան պետք ե ընտրություն կատարել տնկելու համար՝ հաշվի առնելով տեղական պայմանները (կլիմա, հող ե այլն):

Հայաստանի փոփոխակները նույնպես հայտնի յեն իրենց շատ դրական կողմերով: Այդ փոփոխակները լավ ծանոթ լինելով մեր ընթերցողներին՝ այստեղ չենք նկարագրում: Այնուամենայնիվ, ամենորոգ չենք համարում այստեղ տալու Հողփողկոմատի կողմից ընդունված փոփոխակների սորտիմենտը՝ ըստ այդեդործական արտադրության:

Հյուսիսի համար.— Ճիլար, խարջի, գառան-դմակ, որդույլ ե բանանց փոփոխակները:

Գինու համար.— Սարջի, ճիլար, մուսկատներ (չլիսավորապես սպիտակ), սեմիլյոն, Ֆուրմին, սերսիալ, վերդելյո, պեդրո փոփոխակները:

Ղաթարլիի շրջանի համար.— Կախեթի, սափերավի, սևուրդա, կաբերնե:

Կոնցետրատների համար.— Սարջի, ճիլար, մսխալի, ալդարա, կախեթ:

Սեղանի համար.— Ֆեդանդարի, ասկյարի, քիշմիշ, իծապտուկ, խարջի, խալիլի, գառան-դմակ, շաֆեյ, թավրիդենի, հաչարաշ, մսխալի, ալախիլի, մադլեն, անժեխն:

Չամիչի համար.— Բիշմիշ, չիր-չիրա, ասկյարի, իծապտուկ, ալեքսանդրյան, մուսկատ:

ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՎԱՋԵՐԸ, ԻՐԻՅՎ ՊԱՏՎԱՍՏԱԿԱԼՆԵՐ

Ամերիկյան վաղը, թող չափադանցություն չլինի, յեթե ասենք, վոր հանդիսացավ խաղողի յեվրոպական տեսակի փրկիչը այդեդործության չարիքից՝ Ֆիլոքսերայից: Բազմաթիվ սխալներից հետո վերջին հաշվով ամերիկյան վաղի դիմացկանությունը ամեն փայլուն արդյունքներ: Ներկայումս Ֆիլոքսերայի տարածման հետևանքով շատ շրջաններում կարելի չե աճեցնել խաղող՝ միայն շնորհիվ Ֆիլոքսերային դիմացկուն ամերիկյան պատվաստակալների, վորոնց պատվաստում են տեղական, Ֆիլոքսերայի աղդեցությամբ չորացող վաղեր:

Պատվաստված թփերը բաղկացած են յերկու մասից. ներքին՝ արմատային սխտեմից, վորը հանդիսանում ե իրրև պատվաստակալ ե վերին՝ մնացած որդաններից, վորը հանդիսանում ե իրրև պատվաստացու: Պատվաստակալի ընտրությունից ե կախված պատվաստման հաջողությունը, ինչպես ե բերքատուությունը, դրա համար ել անհրաժեշտ ե պատվաստակալ ընտրելիս ուշադրություն դարձնել նրա Ֆիլոքսերային դիմացկանության, ինչպես ե նրա տեղական հողային պայմաններին հարմարվելու ե պատվաստացվի հետ ունեցած աղդակցության վրա: Նույնպես անհրաժեշտ ե, վոր պատվաստակալը հեշտությամբ ար-

մատակարար: Հողային պայմաններին հարմարվելը կապ ունի հողի պարունակած կրի (կալցիում կարբոնատի) քանակի և վորակի հետ: Այն հողերում, վորտեղ մեծ քանակությամբ կամ հեշտ լուծվող կիր կա, ամենրիկյան վաղերը հիվանդանում են ջրորոգով: Նույնպես պետք է նկատի ունենալ պատվաստակալի աղղեցության խնդիրը պատվաստացվի աճեցողության, բերքատվության, թփի յերկարակեցության վրա:

Համառոտ կերպով կանգ առնենք ավելի հայտնի և տարածված պատվաստակալների վրա:

Ռիպարիա.—Ռիպարիա Գլուար և Ռիպարիա Գրան Գլարր: Շատ դիմացկուն են ֆիլոքսերային. վախենում են յերաշտից, մասնավորապես Ռիպարիա Գլուարը. հողը պետք է լինի խոնավ, խոր և բերրի: Հողում յեղած կրի մեծ քանակ չի տանում:

Ռուպեստրիա Դյու-լո.—Միանգամայն դիմացկուն է ֆիլոքսերային: Հողը պետք է լինի չոր, քարոտ, չփոխացած:

Ռիպարիա-Ռուպեստրիա 101-14.—Միանգամայն դիմացկուն է ֆիլոքսերային: Հողը պետք է լինի կավային և միջին քանակությամբ կիր պարունակող: Արագացնում և հասունությունը և բարձրացնում է բերքատվությունը:

Ռիպարիա-Ռուպեստրիա 3309.—Դիմացկուն է ֆիլոքսերային. պահանջում է քարոտ և կավոտ հող. ընդհանրապես պահանջկոտ չէ հողի նկատմամբ:

Ռիպարիա-Սոլոմիա 1616.—Բավականաչափ դիմացկուն է ֆիլոքսերային: Հողը՝ խոնավ, բերրի և չոր ավազային: Բարձրացնում է բերքատվությունը, հեշտությամբ արմատակալում է:

Բացի մատնանչված պատվաստակալներից, հիշենք նաև Մուրվեդր-Ռուպեստրիա 1203, Շառլա Բերլանդեյի 14—Ե, Բերլանդեյի Ռիպարիա, վորոնք նույնպես իրենց ցուցաբերել են լավ կողմից՝ ջրորոգող հողերում:

7. ՆՈՐ ԱՅԳԻ ԳՑԵԼԸ ՅԵՎ ԽՆԱՄՔԸ

Յեղնելով ժողովրդատնտեսական ընդհանուր պլանից, յուրաքանչյուր հանրապետության առանձին շրջանների համար վորոշվում է տնտեսության ուղղությունը, այդ ուղղությունը կապակցվում է նաև այդ շրջանների ուղղությունը (թարմ խաղողի արտադրություն, խաղողի հյութի արտադրություն, գինեգործություն և այլն):

Յեղնելով այս հիմնական դրույթից և հաշվի առնելով տեղական կլիմայական և հողային պայմանները, պետք է կազմակերպել այդեզորման անտեսություն:

Անցնենք այն աշխատանքների հիմնական տեսակների նկարագրմանը, վոր անհրաժեշտ է կատարել այդի գցելու ժամանակ:

Հողի չորացումը և վտուգումը.— Յեթե խաղողի համար հատկացված հողամասում հանդիպում են տեղեր, վորտեղ ջուր է կանգնած՝ անհրաժեշտ է չորացնել հողը, վորովհետև շատ խոնավ հողերում վաղի արմատները փոռում են, վորի հետևանքով ամբողջ թուփը չորանում է: Հողի չորացման նպատակով կատարում են, այսպես կոչված՝ գրենաժ, վորի հիմնական նպատակն է՝ դանադան կառուցումների միջոցով (խողովակներ դնելով հողի տակ կամ վորոշ ուղղությամբ քարեր կամ ֆալաններ (արքատի կամ ջախի խուրձեր), դարսելով նույնպես հողի տակ և կամ վերջապես հասարակ առուներ հանելով) հողի մեջ գտնված ավելորդ ջրին ճանապարհ բանալ: Այն հողերում, վորտեղ բավարար չափով խոնավություն չկա, վաղի աճեցողության համար, ընդհակառակը, պիտի մտածել վորոգման մասին:

Այդու համար հող հատկացնելուց հետո անհրաժեշտ է կատարել հիմնաշրջում, վորը վոչ այլ ինչ է, յեթե վոչ հողի խորը մշակում: Հիմնաշրջման նպատակն է նպաստավոր պայմաններ ստեղծել խաղողի վաղի թե՛ արմատային սխտեմի և թե՛ վերերկրյա մասի զարգացման համար:

Նախապես պետք է հողը կարգավորել, բաժանել առանձին հողամասերի, անցկացնել ճանապարհներ, կառուցել վորոգման ցանց:

Հիմնաշրջում կատարելու ամենալավ ժամանակն է աշնան վերջը, իսկ վորտեղ հնարավոր է՝ նաև ձմռան սկիզբը: Ծայրահեղ դեպքում հիմնաշրջում են նաև գարնանը: Հիմնաշրջման խորությունը կախված է կլիմայից և հողի պայմաններից: Հարավային շրջաններում, վորտեղ կլիման չոր է, մասնավորապես այնտեղ, վորտեղ վորոգում չկա, որինակ՝ Ղրիմի տափաստանային մասում պետք է խորը հիմնաշրջում անել, մինչև 70 սմ.—1 մետր խորությամբ, վորպեսզի խոնավություն ամբարվի հողի ավելի խորը շերտերում: Հյուսիսային մասերում, վորտեղ բավարար չափով խոնավություն կա՝ հիմնաշրջում կատարվում է 40—50 սմ. խորությամբ:

Ներկայումս հիմնաշրջման առավելապես ռացիոնալ և եժան միջոցն է հանդիսանում տրակտորային մշակումը:

Այսպես որինակ՝ այդեզինեզործական խորհուրդներին Սեփաստապոլի խմբում հիմնաշրջման մի հեկտարի ձեռքով մշակումը նոտել է 1-600 ո., իսկ տրակտորային մշակումը՝ «Ռուստոն» և «Կլեյտոն» սխտեմի տրակտորներով՝ միայն 158 ուրբլի՝ 70 սմ. խորությամբ, 8 ժամյա աշխատանքային ուրում արտադրելով 0,75 հեկտար: Հիմնաշրջման միջոցով հիշյալ տրակտորներով խաղողի տնկումը տվել է բավարար արդյունքներ:

Մեր յերկրի արագ զարգացող ելեկարիֆիկացիան հեռզհետ ընդ-

դրելում և դյուստանտեսության հիմնական ճյուղերն ու նրանց առան-
ձին պրոցեսները: Այդպիսով ժողովրդական մեջ նույնպես ելեկտրականություն-
նք մեծ դեր ունի կատարելու և առաջին հերթին այդու հողային աշխա-
տանքները մեխանիզացիայի յենթարկելու գործում: Հողային աշխա-
տանքներից ամենահիմնականը՝ հիմնաշրջումը յենթակա յե ելեկտրիֆի-
ցիայի, և, ինչպես կատարված փորձերը ցույց են տարիս (Անասյայի
շրջան), այդ ձևով հիմնաշրջած հողերը տալիս են միանգամայն բավա-
րար արդյունքներ: Ելեկտրականության միջոցով վոչ միայն արագա-
նում են այդի գեյելու տեմպերը, վոչ միայն հեշտանում և աշխատանքը,
այլև զգալի կերպով իջեցվում և ինքնարժեքը (Անասյայի շրջանում մի
հեկտարի հիմնաշրջումը նստել և 72 ուրբլի, մինչդեռ հենց նույն տե-
ղում ձևովի հիմնաշրջումը նստել 1.600 ու: Ելեկտրականությամբ կա-
տարած հիմնաշրջման ինքնարժեքը կախում ունի ելեկտրական եներ-
դիայի ինքնարժեքից, հետևապես մեզ մոտ, վորտեղ ելեկտրոսներ-
դիան համեմատաբար եժան և, հիմնաշրջումն ավելի եժան կնտի):
Հենց այդ պատճառով «Արարատ» տրեստն իր նոր գցվող այգիների
համար արդեն կազմակերպում և հիմնաշրջում ելեկտրականության
միջոցով:

Բացի մասնանշված միջոցներից, կարելի յե կիրառել հիմնաշրջ-
ման պայթեցման մեթոդը, վորը համար հողը վորում են վորոչ խորու-
թյամբ, կողքից դնում են պայթուցիկ ականներ և այդպիսով ուզած խո-
րությամբ և լայնությամբ կարողանում են հողը փխրացնել: Այս մե-
թոդի պահասավոր կողմն այն և, վոր հողի վերին և ներքին շերտերի
անհավասար շրջում և դասավորում և կատարվում: Սակայն ունի և մեծ
տոալեկտրություններ. նախ՝ աշխատանքը կարելի յե կատարել տարվա ա-
մեն ժամանակին, այսինքն՝ նույնիսկ այն ժամանակ, յերբ հողը ծածկ-
ված և ձյան շերտով. յերկրորդ՝ 25—100 անգամ ավելի արագացնում և
աշխատանքը, քան ձեռքով կատարած հիմնաշրջումը.—13 բանվորա-
կան ձեռքի ոգնութամբ մի օրում հիմնաշրջվում և մի հեկտար տարա-
ծություն:

Վերջապես, քանի վոր մենք առայժմ չունենք եներգիայի բավո-
րար քաղա, ինչպես ժամանակավոր միջոց պետք և ոգտագործել հիմ-
նաշրջումը ձեռքով և ձիով:

Կարևոր աշխատանքներից մեկն և անկանյութի նախապատրաս-
տումը, վորովհետև անկելիք խաղողի աճումը և բերքատվությունը
նկատելի չափով կախված և անկելիք նյութի վորակից:

Լավ անկանյութ ստանալու համար անհրաժեշտ և ամենալուրջ ու-
շադրություն դարձնել մատերի և արմատակալած կտրոնների ընտրու-
թյան վրա:

Սովորաբար անկելու համար վերցնում են միամյա մատեր, վորոնք

կարելի յե կտրել տերևաթափից հետո, մինչև աչքերի բացումը: Տնկելու
համար կտրոններ վերցնում են առողջ և բերքատու թփերից: Չպետք և
կտրոններ վերցնել միլդիու, ողիում, անտրակնոզ հիվանդություննե-
րով հիվանդ և ծաղկավիժման յենթարկվող թփերից:

Լավ թուփ, լավ արմատավորում ստանալու համար պետք և վերց-
նել միջակ աճեցողության և միջակ յերկարության միջհանգուցավոր
կտրոններ:

Կտրոնի յերկարությունը կախված և նրանց տնկելու խորությանից:
Ինչքան չոր և հողը և կլիման, այնքան ավելի խորն են տնկում կտրոնը
և հետևաբար մեծ յերկարություն են տալիս կտրոններին:

Այդինքը կարելի յե տնկել նաև արմատակալած կտրոններով, վո-
րոնք իբրև տնկելու նյութ՝ անպայման լավ են:

Ֆիլոքտերայով վարակված շրջաններում այգիներ պիտի տնկել մի-
այն ամբերիկյան պատվաստականների վրա պատվաստած վաղերով: Դրա
համար հատուկ անկարաններում պատվաստում են տեղական վաղերը տ-
մերիկյան կտրոնների վրա և ապա արմատակալել տալուց հետո տեղա-
փոխում են մշտական այգիների տեղը: Տնկելու ժամանակ անհրաժեշտ
և ուշադրություն դարձնել վոչ միայն արմատների և շիվերի զարգաց-
ման, այլև պատվաստի հյուսվածքի վրա: Պատվաստի հույսվածքն այն-
քան ամուր պիտի լինի, վոր յեթե յերկու ձեռքով բռնելու լինենք պատ-
վաստակալն ու պատվաստացուն և ձեռքերը հակառակ ուղղությամբ
պտտեցնենք, պատվաստը չկտրվի:

Տնկելը.— Հալվի առնելով տեղական պայմանները (կլիմա, հող,
ջերմություն) տնկելու ժամանակ պետք և վորոշել թփերի միջև թողնե-
լիք տարածությունը, տնկելու ձևը, հողամասերի բաժանումը, շար-
քերի ուղղությունը, փոփոխականի խմբավորումը: Սոսկով թփերի
միջև թողնելիք տարածության և հողամասերի բաժանման մասին՝ մենք
պետք և հիմնականում յեննենք մեխանիզացիա կատարելու անհրաժեշ-
տությունից: Ծարքերի միջև թողնելիք տարածությունը պետք և վերց-
նել 2—2,5 մետր: Այս դեպքում շարքերի միջև ազատ կարող են անց-
նել դանադան տրակտորներ, ինչպես որինակ՝ «Կլետրակի», «Ալմայի»
և այլն:

Ներկայումս դժբախտաբար խաղողի այգիներում մենք հանդիպում
ենք թփերի անկանոն դասավորման, վորը դժվարացնում և հողի մշա-
կումը և խաղողի խնամքը:

Թփերի կանոնավոր դասավորման համար անկում են ջառակուտի,
յեռանկյունի և շարքերով:

Յեննելով սոցիալիստական տնտեսության եյությունից (եներգետի-
կա, տրանսպորտ, կառուցումներ և այլն), ջառակուտի ձևը հիմնակա-
նում ամենաընդունելին և թե՛ հողամասի կազմակերպման և թե՛ մատեր

տնկելու տեսակետից, վորովհետեւ այդ ձեւն է, վոր ապահովում է այդ-
գեղործական աշխատանքների առավելագույն մեխանիզացիան, ինչպես
և տեխնիկական դեկավարութեան կազմակերպումը:

Յեռանկյունի տնկելու ժամանակ յերեք հարեան թիւերից յուրա-
քանչյուրը գտնվում է հալասարակողմ յեռանկյունու գագաթին: Այս
աղայմաններում ալիսիսին առաջարկելը միտք չունի, վորովհետեւ նախ՝
գծվար է հողի գծագրումը և տնկումը, ապա համեմատաբար թանկ է
հասում, վորովհետեւ տրակտորի աշխատանքի արտադրողականութունն
ընկնում է շատ մեծ չափով:

Շարքերի ուղղութիւնը. — Հարթ տեղերում և չվորովոր հողե-
քում շարքերին ուղղութիւն տալը մեծ նշանակութիւն չունի, իսկ դա-
ռնվայրերի վրա պետք է նկատի ունենալ հողի մշակման նպատակահար-
մարութիւնը դառնիսիսի լայնութեամբ, վորի ուղղութեամբ և դասավի-
րում են շարքերը: Այդ անհրաժեշտ է մանավանդ վորովոր հարմա-
րութեան համար: Այն վայրերում, վորտեղ փչում են գարնանային և ա-
մառային ուժեղ քամիներ՝ պետք է շարքերը դասավորել քամիների ուղ-
ղութեամբ, յետք դրան չի խանգարում վորովոր հնարավորութիւնը:

Ժողովրդական տնտեսութեան պլանից յեկնելով է, վոր մենք կա-
ռուցում ենք այս կամ այն տնտեսութիւնը: Ամեն մի տնտեսութիւն
կառուցելիս պիտի վորոշել, թե ինչ փոփոխակներ պիտի տնկենք: Փոփո-
խակները ընտրութիւնը պիտի բխենցենք աղեղծութեան այն ուղղու-
թիւնից, վոր տրված է տվյալ շրջանին: Այսպէս և ընկնել փոփոխակնե-
րի բաղմադանութեան հետեւից, այլ ընտրել խիստ սահմանափակ սոր-
տիմենտ, վորովհետեւ այդ կհնչտացնի աշխատանքի բոլոր տեսակները և
համեմատաբար կեծանացնի արտադրանքի արժեքը: Այդ դեպքում ա-
յդգեղործութեան ասպարեզում աշխատող կադրերին, ավելի լավ ծանոթա-
նալով սահմանափակ թիւով փոփոխակների հետ, ավելի հնչտութեամբ
կկարողանա աղել այդ վայրերի աճեցողութեան վրա, վորով ըստ ցան-
կութեան կարող են փոխել բերքի վորակն ու քանակը:

Այդու տերրիտորիայի կազմակերպումից և գծագրումից հետո ան-
հրաժեշտ է մատեր կամ արմատակալածներ տնկել: Տնկելը հնարավոր է
տուճներով կամ սանդերով:

Տնկելուց հետո նախ և առաջ պետք է ուշադրութիւն դարձնել տըն-
կան մատաղ բույսերի վրա, վորի համար անհրաժեշտ է պայքարել ա-
ռաջ յեկած մոլախոտերի դեմ՝ քաղհանելու միջոցով: Նույնպես անհրա-
ժեշտ է հողը փխրեցնել՝ արմատներին ոգ տալու և հողի մեջ յեղած ջու-
րը տնտեսելու նպատակով: Անհրաժեշտ է նաև ժամանակին ջրել: Թե
քանի անգամ պիտի քաղհանել կամ փխրեցնել հողը, կամ քանի անգամ
պիտի ջրել, այդ կախված է հողի հատկութիւնից: Վորոշ տեղերում բա-
վական է 2—3 անգամ քաղհանել, իսկ մի այլ տեղ՝ 4—5 անգամ: Զրեւը

նույնպես վորոշ տեղերում բավական է 2—3 անգամ ամբողջ ամառու-
նի թացքում, իսկ այլ տեղ՝ 8—10 անգամ:

Պատվաստած արմատակալածով տնկելու դեպքում, նկատի ունե-
նալով, վոր պատվաստացուն տալիս է արմատներ, իսկ պատվաստակա-
լը՝ շիւկեր, վորոնք կթուլացնեն պատվաստը, անհրաժեշտ է վորոշաց-
նել այդ շիւկերն ու արմատները, վորի համար թմբերը պիտի բանալ ա-
ռաջին անգամ մոտավորապէս հունիս ամսին, կտրել պատվաստակալից
դուրս յեկած շիւկերն ու պատվաստակալի տված արմատները և ապա
նորից ծածկել, իսկ ոգոստոսին նորից քանալ, վորից հետո այլևս հար-
կավոր չէ պատվաստի տեղերը ծածկել, վորպէսզի պատվաստի հյուս-
վածքի փայտացում կատարվի:

Մնկային հիւանդութիւնները կանխելու համար, անհրաժեշտ է
սրսկել (2—3 անգամ) բորդոյան հեղուկ միլիլիտրի դեմ և քիչ էլ ծծում-
բափոշի՝ ոյիդիումի դեմ:

Տերեւթափից հետո մատաղ ալիսիս պիտի թաղել:

Տնկելուց հետո, յերկրորդ գարնանը, մարտի սկզբին, յերբ այլևս
ցրտահարութիւն չի սպասվում կատարվում է թիւերի բացումը: Թիւերը
բացանելուց հետո կատարվում է նրանց առաջին ետը, վորն անհրաժեշտ
է վերջացնել մինչև հյուլի շարժման սկիզբը:

Զարգացող բոլոր շիւկերից թողնվում է ամենաուժեղը, լավ նստա-
ծը, իսկ մյուսները հեռացվում են: Մնացած շիւկը կտրվում է 2—3 աչ-
քով:

8. ՊՏՂԱԲԵՐ ԱՅԳՈՒ ԽՆԱՄՔԸ

Ինքն իրեն թողնված խաղողի թուփն աճում է և հասնում մեծ չա-
փերի, տալով բաղմաթիւ անկանոն ճյուղավորութիւններ: Այդպիսի
վաղի բերքը լինում է շատ անհավասար, իսկ հատիկները՝ մանր, թթու և
քիչ շաքար պարունակող:

Ետելով՝ մենք կարգավորում ենք թիւի աճումը, նպաստում ենք
պտղատու շիւկերի առաջացմանը, լավացնում ենք պտուղների վորակը:

Խաղողի վաղի հանգստի ժամանակ կատարված ետը կոչվում է ձմե-
ռային կամ չոր ետ, իսկ հյուլի շարժման ժամանակ կատարվածը՝ կա-
նաչ կամ ամառային հատում:

Թիւերի ետի ժամանակ պետք է գիտենալ, վոր առանձին մատերի
հեռացումը կամ կրճատումն առաջ է բերում շիւկերի ավելի ուժեղ ա-
ճում, վորի հետեւնքով ամբողջ թիւի աճման ուժը պակասում է: Հյու-
լի շարժումը դանդաղեցնող բոլոր պատճառները փոքրացնելով թիւի
աճման ուժը, առաջ են բերում առատ բերքատվութիւն:

Ետի յերեք ձեւեր կան. կարճ, յերկար և խառը:

Կարճ ետի ժամանակ պտղատու մատերի վրա թողնում են 2—3 աչք:

յերկար ետի ժամանակ՝ մատերը կաղմվում են 5 և ավելի աչքերից, իսկ լուռը ետի ժամանակ, միևնույն թիվը վրա միջանի ճյուղ ետում են կարճ, մյուսները՝ յերկար: Կարճ ետի ժամանակ վաղի մնացող մասը կոչվում է ձկուլ կամ բիթ:

Ետի յերկարութունը կախված է խաղողի փոփոխակից, թփի աճման ուժից, յերբառութեան աստիճանից, հողի խոնավութունից, թփերի ձևից:

Ետելու ժամանակ անհրաժեշտ է ուշադրութիւն դարձնել թողած մատերի վորակի վրա, գերադասելով միջակ հաստութեան լավ հասածները: Ետի ժամանակ կտրում են հնարավորութեան չափ աչքից բարձր՝ թեքելով նրա հակառակ կողմը:

Ետը կարելի չէ կատարել տերեւթափից հետո, հանդատի ամբողջ ընթացքում: Մեզ մոտ, այդինքնը թաղելու և խիստ ձմեռ ունենալու պատճառով ետը կատարում են դարնանը, այդինքնը բանալուց հետո, փորելուց առաջ:

Ամառային հատումը ղերարկրում է խաղողի վաղի շիվերին:

Կանաչ հատումը կանոնավորում է ստղատութիւնը, ուժեղացնում է խաղողի վողկուլի դարգացումը:

Կանաչ հատում կամ սուղը տալ ասելով մենք հասկանում ենք հետեւյալ դործողութիւնը—ծերատում, բողբոջատում, բճատում, չվատում, ողակավորում և նոսրացում:

Բողբոջատումը յեւ չվատումը պետք է կատարվեն ինչքան կարելի չէ վաղ, և դործնականում սովորաբար հեռացվում են այն բոլոր շիվերը, վորոնք անպտուղ են լինում: Առաջին բողբոջատելու ժամանակը սովորաբար վորոշվում է ծաղկի կոկոններով, վորոնք լավ նկատվում են դարգացող բողբոջների վրա: Անպտուղ շիվերից թողնվում են միայն նրանք, վորոնք փոփոխակներ են հանդիսանում: Շվատում պետք է կատարվի թփի աճման ուժի համեմատ, այսինքն՝ այն թիվերը, վորոնք ավելի ուժեղ են աճում՝ պետք է ավելի քիչ բողբոջատել և չվատել:

Վեգետացիայի ընթացքում չվատումը կատարվում է միջանի (2—3) անգամ:

Ծերատում.—Ծերատումն այն է, վոր դեռևս մատաղ հասակում շիվի ծայրը հեռացվում է մինչև ծաղկելը և անմիջապես ծաղկելուց հետո:

Ծերատման միջոցով մենք հասնում ենք թփի աճման կանոնավորման, ապահովում ենք պտղի լավ բեղմնավորում: Ուշ կատարվող ծերատումն ավելացնում է բերքի վորակը:

Ողակումը, ինչպես և կանաչ ետման բոլոր վերահշխալ տեսակները մի ընդհանուր նպատակ ունեն. բուսական հյուսքն ուղղել թփի այն որդանները, վորոնց առավելագույն դարգացումն առանձնապես ցանկալի չէ: Շիվի վրա, առաջին վողկուլից կամ ծաղկաթիթութիւնից ներքև

հանգիստ է կեղևի վոր լայն ողակ՝ կեղևի տակի կանաչ ժառից, վորը կոչվում է լուբ: Դանի վոր լուբը հանդիսանում է տերեւներում մշակվող աննդանյութերի փոխադրողը, ապա այդ աննդարար նյութերն ողակման շնորհիվ մնում են շիվի կտրված քից վերև, հետևաբար այդ նյութերն սղտադործվում են շիվի հենց այդ մասում, և դրա շնորհիվ մենք կանխում ենք ծաղկաթիթումը, նպաստում ենք վողկուլի լավ աճմանը և հետևաբար՝ առատ և լավ վորակի բերքատվութեանը և ավելի վաղ հասունանալուն:

Ծաղկաթիթումը կանխելու համար յեղած ողակումը կատարվում է ծաղկելուց մի քիչ առաջ, իսկ լավ սնունդ ապահովելու համար՝ ծաղկման միջոցին կամ մի քիչ հետո:

Ուշ ողակումն ողուտ չի բերում, ընդհակառակը՝ մնասակար կերպով է անդրադառնում բերքատվութեան վրա, վորովհետև վերքը դրժվար է առողջանում, վորի հետևանքով տուժում են տերեւներն ու չիվերը, հետևաբար՝ տուժում է բերքատվութիւնը և ուշանում է հասունացման ժամանակը: Ողակումը պիտի կատարել այն հաշվով, վոր վերքն ամբողջովին ծածկվի խաղողալիցից մի քանի որ առաջ:

Նոսրացումը հանդիսանում է վողկուլի վորոշ քանակի հատիկների կամ վողկուլի մասերի հեռացումը, վոր հնարավորութիւն է տալիս մնացած հատիկներին ավելի լավ դարգանալու և վողկուլներին տալիս է ավելի կանոնավոր ձև: Վողկուլի նոսրացումով խաղողը շատ դիմացելուն է դառնում ձմեռը պահելու համար: Նոսրացումը կատարվում է սովորաբար դռա կաղմելուց անմիջապես հետո, իսկ բնախոտերն իզական ծաղիկներով փոփոխակների համար՝ միայն նրանից հետո, յերբ դռաները հասնում են սիսեռի մեծութեան: Վողկուլների նոսրացումը կատարում են սեղանի խաղողի մշակման դեպքում:

Ինքնին պարզ է, վոր ողակավորումն ու վողկուլների նոսրացումը խոշոր տնտեսութիւններում չեն կարող կիրառվել:

Կապելու նպատակն է մատերի և շիվերի պաշտպանութիւնը մի կողմից, և նրանց վորոշ ուղղութեամբ դարգացնելու ապահովումը՝ մյուս կողմից: Մատերը կապում ենք ետից հետո և դրանով նախ թույլ չենք տալիս, վոր այդ մատերը կտրվեն քամիներից, վորի դեպքում զրկվում ենք բերքի վորոշ մասից և հաջորդ կանոնավոր ետը կատարելու հնարավորութիւնից, յերկրորդ՝ դրանով մենք ստիպում ենք կապած մատերի աչքերից դուրս յեկած շիվերին վորոշ ուղղութեամբ դարգանալու, վորը մեծ հնարավորութիւն է տալիս մեխանիզացիայի յենթարկելու ամառային աշխատանքները:

Նույն նպատակով կապում ենք նաև մատերի վրա դարգացած շիվերը: Ընդհանրապես շիվերը միանգամից չենք կապում, այլ յերկու, յերեքն յերեք նվազ:

Պաղոսի թիւի ձեւավորման հիմնական նպատակն է՝ լուսի, «դէ» քերական առավելագույն ոգտագործումը, վորից հենց կախված է առաջվորդ պողի վորակը և քանակը, ինչպես և ետի հեշտացումը:

Ձեւավորման բաղմաթիւ սխտեմներ կան. համարյա չկա այդեդործական մի շրջան, վոր իր համար ստեղծած չլինի ուրույն սխտեմ, այդպես ել պետք է լիներ, քանի վոր վաղի պողավորումը կախում ունի տվյալ շրջանի բնապատմական և տնտեսական պայմաններից:

Ձեւավորման բոլոր սխտեմների մեջ մենք կարող ենք դտնել վորոշ ելեմենտներ, վորոնց քանակական տարբերությունից կախում ունի ամեն մի սխտեմ: Այսպես՝ ամեն մի սխտեմում մենք ունենք վաղի բունը, թեւերը և մատերը: Բունը լինում է միայն մի հատ, սակայն նա կարող է լինել մեծ կամ փոքր, ուղղահայաց կամ թեք, հորիզոնական և այլն: Տարբեր սխտեմներ կտարբերվեն բնի մեծությամբ և ուղղությամբ: Ամեն մի սխտեմի մեջ թեւերը կարող են լինել 1, 2 (գոյու) յերկկողմյա, 3 (բաժայ, հովհար) կամ ավել (բաժակ, հովհար, կորդոններ). այդ թեւերը կարող են տարբեր մեծության լինել, ինչպես և դասավորված լինել մի կետում (որինակ՝ բաժակ, հովհար) և տարբեր կետերում (կորդոններ). թեւերը մի կետում դասավորված լինելու դեպքում կարող են դտնվել մի մակարդակի վրա (հովհար) կամ տարբեր մակարդակների վրա (բաժակ): Այսպիսով, տարբեր սխտեմներ տարբերվում են իրարից թեւերի քանակով, մեծությամբ, ուղղությամբ և դասավորման կարգով:

Յուրաքանչյուր թեւի վրա կարող ենք ունենալ մեկ կամ մեկից ավելի մատ, մատերը նույնպես կարող են ունենալ մեկ կամ շատ աչք: Մեկից ավելի մատ ունենալու դեպքում մատերը կարող են ունենալ միևնույն քանակությամբ աչքեր կամ մեկը՝ յերկու աչք (ձկութ, փոխարինող). մյուսը՝ մեծ քանակությամբ աչքեր (պողաբեր մատ, սլաք): Այսպիսով, ուրեմն, տարբեր սխտեմներ տարբերվում են նաև թեւերի վրա դտնված մատերի քանակով, ուղղությամբ և մատերի վրա դտնված աչքերի քանակով:

Ասացինք, վոր սխտեմը կախում ունի տվյալ շրջանի բնապատմական և տնտեսական պայմաններից: Անշուշտ խոնավ տեղերում բունը չի կարող կարճ լինել, վորովհետեւ խաղողը կփտի. նույնպես քամոտ տեղերում բունը չի կարող բարձր լինել, առանց ուժեղ հենարանի, վորովհետեւ կարող է կտրվել: Այդ պատճառով այնտեղ, վորտեղ խոնավ է և խիստ քամիներ կան, բունը ձեւավորում են բարձր և հենարաններն ամրացնում ուժեղ, իսկ այնտեղ, վորտեղ խոնավ չէ, կամ

հենարանները (ինչպես Շարանտի վորոշ շրջաններում) այդեդործների վրա թանդ են նստում՝ բունը շատ կարճ են պահում, նույնիսկ հողի մակերևից ցածր:

Այնտեղ, վորտեղ այգիները ձմռան սառնամանիքներից պաշտպանելու համար ստիպված են թաղել, նույնպես բունը չեն կարող բարձր թողնել:

Հարցը կոնկրետացնելով մեր պայմաններին, պետք է նշել, վոր մեր հին այգիներում վաղի թուփը ձեւավորված չէ: Անշուշտ մեր նոր սոցկալիստական տնտեսություններում չենք կարող թուփը ձեւավորել, քանի վոր հակառակ դեպքում մենք սաստիկ կհարվածենք ետի աշխատանքի արտադրողականությունը: Մյուս կողմից՝ տեսնում ենք, վոր մեր պայմաններում վաղերը շատ ուժեղ են աճում, չնորհիվ մեր կլիմայական պայմանների և արհեստական վոռոգման: Այսպիսի պայմաններում վաղի փարթամությունն ոգտագործելու համար մեր հին սխտեմի թիւերի վրա թողել են մեծ քանակությամբ թեւեր:

Մեր հին այգիների տեղական սխտեմը նոր խոշոր այգեդործական տնտեսություններում չի կարող կիրառվել, քանի վոր այդ սխտեմը հարմարեցված է թմբին: Թումբն արգելք է հանդիսանում խոշոր այգեդործական տնտեսությունների կազմակերպմանն ու զարգացմանը, քանի վոր թումբը հնարավորություն չի տալիս այգիներին մեխանիզացիա մտցնելու: Հետևաբար, հրաժարվելով հին այգիների թմբային սխտեմից, պետք է ընդունել նորը: Այդ նորը պիտի համապատասխանի հետևյալ պահանջներին. —

1. Այգեդործության մեխանիզացիայի յենթարկվող պրոցեսները լիակատար մեխանիզացիայի հնարավորությունը:
2. Բերքատվության քանակի և վորակի ապահովումը:
3. Վոռոգումն և ձմռան սառնամանիքներից պաշտպանելու նպատակով թաղելու հնարավորությունը:

Վերահիշյալ պահանջների բավարարող սխտեմը հովհարն է, վորին պիտի տալ ցածր բուն, 2-ից ավելի թեւ (3, 4 և այլն), նայած աճեցողության պայմաններին՝ ամեն թեւի վրա թողնելով մեկ մատ՝ 3, 4, 5 աչքով, դարձյալ ըստ աճեցողության պայմանների:

Հովհարի թեւերը դուրս են դալիս համարյա մի կետից և դասավորված են մի մակարդակի՝ ցանկաչարի մակարդակի վրա: Մատերը կապվում են ցանկաչարի ցածր լարի վրա, իսկ մատերից դուրս յեկած չիվերը՝ յերկրորդ և յերրորդ լարերի վրա:

ԱՅԳՈՒ ՀՈՂԻ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հողի մշակումը մեծ նշանակություն ունի թիկերի աճման և բերքատվության համար:

Հողի մշակումը կարող է տեղի ունենալ թիկի հանդստի շրջանում և ակտիվ շրջանում:

Առաջին դեպքում հողի փխրացումը տեղի յե ունենում խոր կեբայով, իսկ յերկրորդ դեպքում՝ մակերեսային:

Հողը մշակելով, մենք հողում հավաքում և խնայում ենք խոնավությունը, ստեղծում ենք անբայիսյի բարենպաստ պայմաններ, վորոնք այնքան անհրաժեշտ են արմատների շնչառության համար, հետորավորություն չենք տալիս մոլախոտերին աճելու, և շնորհիվ հողի փխրացման՝ նրան հարստացնում ենք սննդարար նյութերով:

Վաղի հանգիստ շրջանի խոր վարը կարելի յե հասցնել 15-20 սմ., նայած տեղական պայմաններին: Հարավային ու չոր տեղերում, յեթև աղբիները չեն թաղում՝ լավ և վար անել ձմռան սկզբին՝ մթնոլորտային տեղումներն ավելի լայն կերպով ոգտադործելու և հողը ողի աղդեցությանն ավելի լավ յենթարկելու համար:

Հողի ամառային մշակումը, վորի խորությունը կարող է լինել 1-8 սմ., կատարվում է հողը փափկացրած վիճակի մեջ պահելու, մոլախոտերը հեռացնելու և հողի մակերեսը հավասարեցնելու նպատակով: Այդ մակերեսային վարը կատարում են 2-3 անգամ կամ ավելի, նայած տեղին՝ մայիսին մինչև ծաղկումը և ծաղկումից հետո՝ հունիսի վերջին, հուլիսի մեջ կամ հուլիսի վերջին:

Հնարավորության չափ պետք է հաճախ վարել՝ ձգտելով ժամանակին վոչնչացնել (մասնավորապես անջրդի տեղերում, անձրևներից հետո) կեղևները և աճող մոլախոտերը: Բերքատվության բարձրացման լավագույն գրավականներից մեկը հողը մաքուր, փխրուն դրություն մեջ պահելն է:

Պարարտացում.—Նորմալ զարգացման համար, խաղողի թուփը պահանջում է սննդարար նյութերի վորոշ տեսակ և քանակ: Տասնյակ տարիներ ընթացքում թիկերը գտնվում են միևնույն տեղում, յուրաքանչյուր տարի հողում պակսեցնելով սննդարար նյութերի պաշարը, վորոնք գնում են պտուղների, տերևների և մատերի կազմության վրա: Դրա համար աճումը և բերքատվությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ է հողը մտցնել զանազան տեսակի պարարտանյութեր, վորոնք կլրացնեն սննդանյութերի այս կամ այն տեսակի պակասը:

Գործածվող պարարտանյութերը բաժանվում են որդանական և հանքային տեսակների:

Ավելի քան անհրաժեշտ նյութերից են աղոտը, ֆոսֆորաթթվոտը

և կալին, վորոնք հաճախ պակասում են հողում կամ գտնվում են բույսին անմատչելի դրություն մեջ:

Պարզելու համար, թե խաղողի այգին իսկապես ինչ պարարտանյութի կարիք է զգում՝ պետք է հողը տալ անալիզի: Որդանական պարարտանյութ ասելով, մենք հասկանում ենք գոմաղբը, կենդանական և բուսական մնացորդները, խաղողի քուսպը (գինեգործության ժամանակ ստացված մնացորդը) և այլն, իսկ հանքային պարարտանյութն է՝ Չիլիի սալպետրը, ամոնիում սուլֆատը (աղոտային պարարտացումներ), սուպերֆոսֆատը, ֆոսֆորիտներ տոմասչակը (ֆոսֆորաթթվովուտային պարարտացումներ), կալիում սուլֆատը, քլորային կալին (կալիի պարարտացումներ):

Վառագում.—Հողում անհրաժեշտ քանակով խոնավության առկայությունը խաղողի այգու աճման և բերքատվության հիմնական պայմաններից մեկն է: Հիմնաշրջումը (պլանտաժ), հողի մշակությունը՝ միջոցներ են, —ինչպես մենք քիչ վերև պարզեցինք, —վորոնք ապահովում են խոնավության անհրաժեշտ քանակը:

Հարավային, չոր և չոք շրջաններում, վորտեղ հողի մեջ խոնավության պակասն ավելի յե զգացվում, սահմանափակվել հիմնաշրջումով, հողի մշակմամբ միայն՝ չի կարելի. անհրաժեշտ է խոնավություն տալ արհեստական կերպով, վորոգման միջոցով և այն ժամանակ, յերբ այդ պահանջում է թուփը:

Վորոգման զանազան տեսակների ընտրություն կախված է ջրի քանակից, ժամանակից, վորի ընթացքում պետք է առաջնորդվել հողի ռելյեֆով:

Վորոգման ժամանակ և ջրելու քանակը նույնպես կախված են յուրաքանչյուր շրջանի պայմաններից: Աշտարակում անհամեմատ ավելի հաճախ է հարկավոր ջրել, քան Ղամարլվի շրջանում: Ընդհանրապես քարքարոտ հողերում և լանջերում ավելի հաճախ պետի ջրել, քան ակահողում և հարթավայրերում: Տեղեր կան, վոր ամբողջ առամիտ ընթացքում մի անգամ է հարկավոր ջրել, բայց և կան տեղեր, վորտեղ հարկավոր է լինում 10-15 որը մի անգամ ջրել:

Վորպեսզի վորոգումից առավելագույն ոգուտ ստացվի՝ պետք է վորոգումը կատարել ժամանակին և կանոնավորել վորոգման ժամանակ գործածված ջրի քանակը:

Խորհուրդ է տրվում խաղող հավաքելուց հետո, ուշ աշնանը կամ ձմռան սկզբին վորոգել խաղողի այգին, վորովհետև այդպիսով ջրի պաշար է ստեղծվում, վորն ապահովում է խաղողի հետևյալ շրջանի նորմալ զարգացումը և պտղատվությունը:

9. ՎԱՁԻ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՅԵՎ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԸ

Վաղի վրա մեծ քանակությամբ հիվանդություններ ու վնասատուներ են զարգանում, բայց մենք կանգ կառնենք միայն մի քանի գլխավոր վնասատուների և հիվանդությունների վրա:

Պետք է նշել, վոր անհրաժեշտ է ուժը կենտրոնացնել միջ թե առաջ յեկած հիվանդությունների բժշկման վրա, այլ ժամանակին միջոցներ ձեռք առնել նրանց կանխելու համար, այսինքն, կիրառել պրոֆիլակտիկան:

Տնտեսության կազմակերպիչը, գյուղատնտեսը, խորհտնտեսության բանվորը կամ կոլտնտեսականն ամբողջ վեգետատիվ շրջանի ընթացքում պետք է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնեն միանգամայն առողջ թփերը ժամանակին բուժելու վրա, վորպեսզի հնարավորություն չտան հիվանդություններին ու վնասատուներին զարգանալու:

Վաղի հիվանդություններն առաջ են գալիս կենդանական և բուսական ծագում ունեցող եյակներից, վորոնցից մի քանիսը մանր, միկրոսկոպիկ են, մյուսներն՝ ավելի խոշոր: Բուսական ծագում ունեցող հիվանդածին եյակները մեծ մասամբ սնկերն են, իսկ վաղի լուրջ հիվանդություններն առաջ բերողները հենց սնկերն են: Կենդանական ծագում ունեցող հիվանդածին եյակները մեծ մասամբ միջատներն են, վորոնք հաճախ բույսին վնաս են հասցնում նրա այս կամ այն որդանը փչացնելու միջոցով, վորի պատճառով հաճախ կրում են վնասատու անունը:

Անցնենք սնկային հիվանդությունների և նրանց դեմ պայքարելու միջոցների նկարագրությանը:

ՈՒԴԻՈՒՄ. —Սև, ալյուրոց: Հիվանդության պատճառը *uncinula otiralis* կոչված սունկն է, վորն իր թելիկներով վերեից ծածկում է կանաչ որդանները, ինչպես չիվերն են, տերևները և վողկույղները, վորոնք թվում են թե պատած են մոխրով:

Ուղիով վաղ է յերևան գալիս և տարածվում է բողբոջների ու մատաղ չիվերի վրա, իսկ հիվանդության խիստ տարածված տարիներում դանդաղեցնում է չիվերի աճումը:

Յերբ տերևներն են վնասվում, սունկը դրանց ծածկում է յերկու կողմից, և դրանք ընդունում են կեղտոտ մոխրի գույն, կուչ են գալիս, չորանում են և վաղաժամ թափվում:

Վնասված հատիկները ծածկվում են մոխրագույն փոշիով, այլևս չեն մեծանում և ճաքում են, ճաքած տեղից յերևում են կորիզները: Վողկույղը կարող է հիվանդանալ մինչև խաղողալիցը, վորից հետո նա ապահով է, այլևս չի հիվանդանա:

Պայքարի միջոցները. —Թփի փոշոտում ծծմբով, վորը կանխում է կամ դադարեցնում է հիվանդությունը: Փոշոտում են նայած տեղին՝ 3-4 անգամ, յերբեմն նույնիսկ ավելի: Մեղ մոտ, Հայաստանում, հաճախ բավարար է լինում յերկու անգամ:

Յերբ յերեք անգամ են փշում ծծումբը, առաջին անգամ պետք է փշել դարնանը, բողբոջները բացվելուց հետո, յերբ մատաղ չիվերը հասնում են 10-15 սմ. յերկարության, յերկրորդ անգամ պետք է փշել ծաղկման ժամանակ և յերրորդ անգամ՝ ծաղկելուց մոտ 3-4 շաբաթ հետո:

Մեղ մոտ առաջին անգամ պետք է փոշոտել ծաղկման շրջանում, յերկրորդ անգամ մոտավորապես հունիսի վերջին, հուլիսի սկզբին:

Միլդիու (Չոու) հիվանդությունն առաջանում է *Plasmodium viticulis* կոչված սնկից, վորը զարգանում է վաղի կանաչ մասերում, ինչպես տերևների, չիվերի, հատիկների հյուսվածքների մեջ, վորտեղ սնվելով ի հաշիվ այդ հյուսվածքների՝ չորացնում է դրանց:

Տերևների վրա յերևան են գալիս դեղին և ապա դորշ բծեր: Դրանք տերևի ներքևի մասում ծածկված են լինում սպիտակ փոշիով, վորը կարելի չէ ձեռքով մաքրել: Հիվանդության ազդեցությամբ տերևները չորանում են ու թափվում, վորի հետևանքով վաղը հյուսվում է և բերքը լավ չի հասնում:

Վնասված հատիկները ծածկված են սպիտակ փոշիով, չորանում են ու թափվում: Հասնող հատիկները դառնում են դորշագույն և նույնպես չորանում են:

Միլդիույի զարգացմանը նպաստում է անձրևոտ, մառախլապատ և ցողառատ տաք ու խոնավ յեղանակը:

Նրա հասցրած վնասը, մանավանդ նրա խիստ զարգացման տարիներին՝ շատ մեծ է, յերբեմն զրկում է այդու բերքի 20-50 և նույնիսկ 100 տոկոսից:

Պայքարի միջոցը՝ թփերի սրսկումն է բորդոյան հեղուկով (պղնձի արջասպի և հանդցրած կրի լուծույթի խառնուրդ՝ վորոշ հարաբերությամբ):

Միլդիույի դեմ պայքարելու համար անհրաժեշտ է 3-ից մինչև 10 սրսկում ամբողջ սեզոնի ընթացքում, նայած տեղի կլիմայական պայմաններին և տարվա յեղանակին: Մեղ մոտ անհրաժեշտ է լինում անգահանրապես 2-3 սրսկում:

Առաջին սրսկումը կատարվում է հենց ծաղկելուց առաջ, մոտավորապես մայիսի 10-20-ին, յերկրորդ անգամ՝ ծաղկելուց անմիջապես հետո, մոտավորապես հունիսի 5-10-ին, իսկ յերրորդ անգամ՝ մոտավորապես հունիսի վերջին, հուլիսի սկզբին:

Բծավոր անտրաֆնոգ. — Առաջ և դալիս dbaosporis im ampelinum օրն-
վեց: Շիվերի, տերևների և հատիկների վրա առաջանում են վոչ մեծ
կլոր բծեր:

Վնասված շիվերը ծածկվում են գորշագույն բծերով, վորոնք
հետզհետե սևանալով՝ խորանում և խոցեր են առաջացնում: Բծերի խո-
րանալն առաջանում է նաև հատիկների վրա:

Հիվանդութունն ընդհանրապես մեծ վնասներ առաջ չի բերում,
սակայն յերբեմն վորոշ տեղերում (որինակ՝ Դուրդուղուլու շրջանի Գե-
ջբլու գյուղում) բավական խիստ դարգանալով՝ դանդաղեցնում է վա-
ղի աճեցողութունը, և մնաս հասցնելով տարվա բերքին՝ վնասում է
նաև հետևյալ տարվա մասերին, վորոնք ծածկված լինելով խոր վեր-
քերով՝ դժվարացնում են ետը:

Պայքարի միջոցը. — Թիվի հանդիստ ժամանակ մասերին քսում են յեր-
կաթի արջասպի թուռը լուծուլթ (մինչև 35-40 տոկոս), իսկ ամառվա
բնթացքում պետք է պայքարել ծծմբի և կրի խառնուրդի կամ մենակ
ծծմբի փոշոտումով, կամ նույնիսկ բորդոյան հեղուկով: Վերհիշյալ
լուծուլթը պետք է կատարել ետից հետո և վոչ ուշ, քան բողբոջներն
արձակվելուց յերկու շաբաթ՝ առաջ:

ԿՆՆԴԱՆԱՆԱՆ ՊԱՐԱԶԻՏՆԵՐ. — Ֆիլոֆսերա. — Խաղողի վնասատու-
ների մեջ ամենասարսափելին և կործանիչը Ֆիլոքսերան է: Բուն դեռ-
լով խաղողի վաղի արմատների վրա՝ այս փոքր միջատը քայքայում է
արմատային սխտեմը, վորից թուփը շատ չուտով վոչնչանում է:

Ֆիլոքսերայի հայրենիքն Ամերիկան է: Նա Յեվրոպա յե անցել ա-
մերիկյան արմատացած վազերի հետ միասին, վորոնք առաջ ներմուծ-
ված էին իրեն դեկորատիվ բույսեր, իսկ հետո՝ իրեն ուղղումին
դիմադրող վաղ:

Ամերիկայում Ֆիլոքսերան գտնվել է 1854 թ. ենտոմոլոգ Ապա-
ֆիտչի միջոցով: Յեվրոպայում Ֆիլոքսերան յերևան է հանել Վիստ-
վալը 1863 թ. Լոնդոնի չեքմատան խաղողի տերևների վրա: Բայց վոչ
Ապաֆիտիչը և վոչ ել Վիստվալը առանձին նշանակութուն չեն տվել
դանված միջատներին:

Սկսած 1863 թվից հարավային Ֆրանսիայում սկսեցին փչանալ
խաղողի առանձին թիկեր և ամբողջ այգիներ:

Ֆիլոքսերան առանձնապես ուժեղ կերպով իրեն դգալ տվեց հարա-
վային Ֆրանսիայում՝ 1865-66 թվերին: Խաղողի այգիների փչացման
պատճառները պարզելու համար հատուկ հանձնաժողով կազմվեց, վո-
րին մասնակցում էր հայտնի պրոֆեսոր Պլանչոնը:

Պրոֆեսոր Պլանչոնին հաջողվեց փչացած թիկերի արմատների վրա
յերևան հանել մանր, հազիվ նկատելի միջատներ, վորոնք Պլանչոնը ան-

վանեց «Ֆեդաֆիս Վաստատիքս», բայց չուտով Փարիզի հայտնի միջա-
տաբուն Սինյորեն վերանվանեց «Ֆիլլոքսերա Վաստատիքս», և ահա այդ
ժամանակվանից Ֆիլլոքսերա անունը դառել է շատ ժողովրդականացած
անուն:

1895 թ. Ֆրանսիայում Ֆիլլոքսերայից հասած վնասները, լստ պ.
Վիալայի, հասնում էին մոտ 7 ու կես միլիարդ ուրլու:

Կարճ ժամանակում Ֆիլլոքսերան տարածվեց աշխարհի համարյա
բոլոր աղբործական շրջանները: Ֆիլլոքսերան Ռուսաստան յեկավ ան-
ցյալ դարի 70-ական թվականների սկզբին՝ Երֆուրտից (Գերմանիա),
բայց առաջին անգամ հայտաբերվեց 1880 թ. Դրիմի արևմտյան մասում:
Դրանից հետո Ֆիլլոքսերան յերևան յեկավ մեղ մոտ, Անդրկովկասում
(Սուխումի շրջակայք), ապա Հյուսիսային Կովկասում, Դոնում, Ստավ-
րոպոլում և այլ տեղեր:

ԽՍՀՄ յեվրոպական մասում, մոտ 70,000 հեկտար խաղողի այգի-
ներ վարակված են Ֆիլլոքսերայով, վոր կազմում է խաղողի այգիների
ընհանուր տարածության 45 տոկոսը:

Ֆիլլոքսերան պատկանում է լվիճների ընտանիքին և աչքի յե ընկ-
նում շատ բարդ դարգացմամբ: Ամառը արմատների վրա դարգանում է
Ֆիլլոքսերայի արմատային ձևի մի քանի սերունդ, վորոնք բազմանում
են առանց բեղմնավորման, ձու յեն ածում, վորոնցից դուրս են դալիս
աչքով հազիվ տեսանելի, պայծառ դեղնագույն, յերկարավուն և բա-
վական չարժուճ, ընդհամենը 2 միլիմետր յերկարությամբ միջատներ:

Նրանք նստում են մատաղ, հյուլթեղ արմատների վրա, վորոնք մեջ
խրում են իրենց կնճիթները, սնվելու նպատակով, և առաջացնում են
վրված հանդուցիկներ: Հանդուցիկների առաջացման հետևանքով ար-
մատները կարող են ընդունել շատ բազմատեսակ ձևեր:

Ավելի հաստ արմատների վրա Ֆիլլոքսերան առաջացնում է պալա-
րիկներ:

Այս պալարիկները յեվրոպական փոխոխակների վրա առաջացնում
են արմատների փառում, վորի հետևանքով վաղն ամբողջովին փչա-
նում է:

Ֆիլոֆսերայով վնասված լինելու ցայտուն, առաջին արտաքին նշա-
ները նկատվում են վարակման միայն յերրորդ տարին: Չորրորդ տա-
րին, Ֆիլլոքսերայով վարակված թուփն ունի աչքի ընկնող նշաններ. —
հազիվ դարգացած մի քանի շիվ՝ նոսր, մանր, դեղնագույն կամ կար-
մրագույն տերևներով: Թուփը չի ունենում մանր արմատներ: Լինում
են միայն արմատների հաստ, փառող մնացորդներ:

Հինգերորդ տարին թիվ լիակատար փչացման տարին է: Փչացման
ժամկետը, անչուտ կախված է հողից, կլիմայական պայմաններից,
այգու մշակումից, վոռոգումից և այլն: Մի տեղ մի այգի կարող է

չորանալ վարակվելուց հետո չորրորդ տարին, մի այլ այլի դեռ կարող է պտղաբերել ութերորդ տարին:

Ամառվա կեսին արմատների վրա յերևան են դալիս շատ շարժուն, մի քիչ ավելի խոշոր ֆիլոքսերաներ, թևերի սաղմերով, վորոնք կաղմում են ֆիլոքսերայի հարսնյակներ: Դրանք դուրս գալով հողի մակերեսը, փոխում են չափերը և վերածվում թևավոր ֆիլոքսերայի: Յուրաքանչյուր թևավոր տերևի ջղերի միջև կամ կեղևի ճեղքվածքներում ածում է 1-10 խոշոր կամ մանր ձվեր: Խոշոր ձվերից (մինչև 0,45 մմ. յերկարությամբ) դուրս են գալիս եղեր, մանր ձվերից (0,26 մմ.-0,28 մմ. յերկարությամբ) — դուրս են դալիս արուններ: Եղերն ու արունները կրնձիթ չունեն, դրա համար ել չեն կարողանում սնվել: Նրանք ապրում են 7 օր: Եզը բեղմնավորվելով, ածում է մի հատիկ ձու յերկամյա մատի կեղևի տակ. այդ ձուն կոչվում է ֆիլոքսերայի ձմռան ձու:

Ձուն ածելուց հետո եզը մեռնում է:

Գարնանը ձմռան ձվից դուրս ե գալիս մի հատ ֆիլոքսերա, վորը չորս անգամ չափիկ փոխելով՝ դառնում է ձու ածող եզ:

Այդ եզը նստում է խաղողի մատաղ տերևների վերին յերեսի վրա և իր ծծելու հետևանքով առաջ ե բերում մի ուռուցք, վորը կախվում է տերևի ներքևի կողմից. այդ ուռուցքի մեջ եզը առանց բեղմնավորման դնում է վորոչ քանակությամբ ձու, վորոնցից դուրս են գալիս իր նման ֆիլոքսերաներ: Այս եղերը բաղձանում են առանց բեղմնավորման՝ նոր ձվեր դնելով կամ հաստաավելով նույն ուռուցքի կամ նոր ուռուցքների մեջ, վորոնք նույն ձևով առաջ են բերում նույն տերևի կամ հարևան մատաղ տերևների վրա:

Այդ ուռուցքները կոչվում են դալեր, իսկ դալերի մեջ ապրող ֆիլոքսերաները դալիկուրա կամ տերևի ֆիլոքսերաներ: Յերրորդ, չորրորդ սերնդից տերևի ֆիլոքսերաների մի վորոչ մասն իջնում է արմատների վրա և վերածվում արմատների ֆիլոքսերայի:

Ֆիլոքսերայի զարգացման լրիվ ցիկլը կարելի յե դիտել ամերիկյան վազերի վրա, իսկ յեվրոպական վազերի վրա զարգանում է արմատի ֆիլոքսերան. դալեր յեվրոպական տերևների վրա՝ հազվադուր բացառությամբ՝ չեն առաջանում:

Արմատային ֆիլոքսերան մի քմսում տալիս է չորսից (հյուսիսային չրջաններում) մինչև տաս (հարավային չրջաններում) սերունդ (դեներացիա):

Մարդիկ ֆիլոքսերայի դեմ պայքարելու միջոցներ նվաճել են հազին աշխատանք և միջոցներ վատնելուց հետո միայն:

Առաջին անգամ Ֆրանսիայում նկատվել է, վոր յեվրոպական վազերի հետ միասին անկված ամերիկյան վազերը չեն վնասվում ֆիլոքսերայից: Պարզվել է, վոր ամերիկյան վազը դիմացկուն է ֆիլոքսերա-

յին, միաժամանակ նկատվել է, վոր վորոչ տեսակներ ավելի շատ են դիմանում, մյուսներն՝ ավելի քիչ:

Ամերիկյան տեսակները թեև ֆիլոքսերային դիմացկուն են, բայց նրանց խաղողն անպետք է թե ուտելու և թե վերամշակության համար. ուտել նրանք չեյին կարող փոխարինել յեվրոպական փոփոխակներին: Այդ պատճառով, ֆիլոքսերայով վաղակված չրջաններում այդի ունենալու համար պետք է յեվրոպական, լավ խաղող ունեցող փոփոխակները պատվաստել ամերիկյան, ֆիլոքսերային դիմացկուն արմատներ ունեցող տեսակներին:

Ներկայումս պայքարի հիմնական մեթոդն է խաղողի մշակումը ֆիլոքսերայի դիմացկուն պատվաստակների վրա:

Բացի դրանից, այնտեղ, վորտեղ բավարար քանակով ջուր կա և կլիմայական ու տեղական պայմանները հնարավորություն են տալիս՝ աշնանը կամ ձմռանը 1-2 ամսով խաղողի այգիները ջրի տակ են թողնում, վորտեղ ջուրը կանգնում է բարձր հողի մակերևույթից 15-20 սմ.: Ջրով ծածկելուց հետո ֆիլոքսերան վոչնչանում է: Բայց ջրով ծածկելն ունի իր թերությունները, առաջ ե դալիս շիվերի աճում, վորի հետևանքով ավելանում է վազի յենթակայությունը սնկային հիվանդությունների և զարնան ցրտահարություններին:

Խաղողի այգիներն ավագահողի վրա զարգացնելու դեպքում, յեթե հողը պարունակում է 75 և ավելի տոկոս շարժուն ավաղ (կվարցի ավաղ) ֆիլոքսերան չի կարողանում ապրել: Ավաղը պետք է լինի շարժուն, քիչ պարունակի ավաղի հատիկները միմյանց հետ կապնող նյութեր, կիր, որդանական նյութեր, վորովհետև հակառակ դեպքում վազի դիմացկանությունը կրնկնի:

Կիրառվում է ֆիլոքսերայի դեմ պայքարելու այսպես կոչված՝ ռադիկալ մի միջոց, յերբ յուրաքանչյուր քառակուսի մետր տարածության համար հողի մեջ են մտցնում 200-300 գրամ ծծմբածխածին: Այս միջոցը նպատակահարմար է գործադրել այն դեպքում, յերբ վարակված է վոչ մեծ տարածություն: Ֆիլոքսերայի հայտնի ուսումնասիրողներից մեկը Ա. Սիլանտեը գտնում է, վոր ռադիկալ մեթոդը «ցույց տվեց իր գործնական անպետքությունը մասսայական վարակման պայմաններում»: Սակայն, յերբ մի այդեգործական վոչ վարակված չրջանում հայտարարվում է վարակված մի բիծ, վորը հետագայում կարող է ամբողջ չրջանի վարակման աղբյուր դառնալ, նրա դեմ անպայման պիտի պայքարել ռադիկալ մեթոդով: Այդ ռադիկալ մեթոդի չնորհիվ է, վոր Ղրիմն այժմ բոլորովին դերծ է ֆիլոքսերայից, չնայած հենց Ղրիմն է, վոր ամբողջ Ռուսաստանում ամենից շատ է վարակվել:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ.

	Էջ
1. Առաջաբանի փոխարեն	3
2. Ներածություն	4
3. Վազի ելեմենտները և նրանց դերը	6
4. Այգու հողի համառոտ բնութագիրը	10
5. Այգեգործության վրա ազդող գործոնները	11
6. Խաղողի հիմնական փոփոխականների ընտրությունը	13
7. Նոր այգի դրելը և նրա խնամքը	16
8. Պաղարեր այգու խնամքը	21
9. Խաղողի վազի հիվանդությունները և վնասատուները	28

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0280811

20 187

११७८ ३५ भाग.